

In de tweede helft van de 19^e eeuw werden er veel gasfabrieken gebouwd en veel huishoudens en bedrijven op lichtgas aangesloten, voornamelijk voor verlichting. Omdat het “achteraf” afrekenen van het verbruikte gas als snel - en op grote schaal - tot financiële problemen leidde, werden al in het laatste decennium van de 19^e eeuw muntgasmeters geplaatst, zodat het gas vooruit werd betaald. De meters werkten op 2,5 centstukken, en gaven 1/3m³ gas voor elke munt. Omdat de gasprijs ongeveer 7 cent per m³ was, werd dan na het legen van de meters door de meteropnemer het verschil terugbetaald. Rond 1900 waren er al circa 28.000 muntmeters, rond 1920 waren dat er circa 300.000.

Na WO I ontstonden er verschillende problemen. Het aantal 2,5 cent muntstukken in omloop werd krap tot problematisch (ze werden opgepot voor – of zaten in – de muntgasmeters), en de gasprijs was ten gevolge van de kolenprijs gestegen tot 15 à 17 cent waardoor opnieuw vele huishoudens met grote bijbetalingen werden geconfronteerd.

In diverse – vooral grotere - gemeenten werd daarom gekozen voor een systeem met gaspenningen, ter vervanging van de 2.5 centstukken. Soms bleven de meters per penning 1/3m³ afgeven, vaak werden ze aangepast zodat de meters ook geschikt waren voor 1m³ per penning. Ook kozen diverse gemeenten voor een uitvoering in aluminium (zoals Amsterdam) waarbij de munt dragers overbodig werden. De penningen waren even groot als de 2.5 cent munten, zodat er geen nieuwe meters nodig waren en konden vooraf gekocht worden tegen een zodanige prijs dat daarmee het verbruik betaald was. Een verandering van de gasprijs was eenvoudig te verwerken door aanpassing van de prijs van de gaspenningen.

Omdat toch nog op grote schaal 2.5 centstukken in de meters werden geworpen (vaak uit geldgebrek en goedkoper dan de gaspenningen) werd er in veel gemeenten besloten de muntmeters van een pen (achter de inworpsleuf) te voorzien en de penningen aan te laten maken met (of naderhand te voorzien van) een halfronde uitsparing: de zgn. knip. De reeds in gebruik zijnde penningen werden dan teruggebracht naar de Rijksmunt, die met een speciaal daarvoor van de Rijksartillerie Inrichting overgenomen machine de penningen van een knip voorzag. Het gebruik van de 2.5 centstukken werd nu beperkt tot noodsituaties (bv. als men op zondag zonder gaspenningen zat) en het 2.5 centstuk moest wel eerst met een vijl of kniptang van een uitsparing worden voorzien. Men komt ze nog vaak tegen, de op deze wijze 'aangepaste' 2.5 centstukken.

Muntje van 2 1/2 cent, gebruikt als gaspenning, 1906

Een aantal gemeenten heeft eerst penningen zonder knip gebruikt, en deze later – soms jaren later - van een knip laten voorzien. De penningen zijn dan eerst zonder en later met knip in gebruik geweest. Maar andere gemeenten hebben de penningen direct met knip (en/of gat) besteld. Alvorens de oplage “geknipt“ (of geperforeerd) werd zijn er enkele exemplaren als “monster” aan de opdrachtgever verstrekt. Van deze monsterexemplaren zijn vaak maar één of enkele stuks bekend (letter “m“ achter het nummer). De meeste penningen werden bij de Rijksmunt vervaardigd, maar er zijn ook penningen in Duitsland, Oostenrijk en Denemarken en elders aangemaakt. In de toenmalige Noord-Duitse gemeente Altona kregen ten tijde van de hyperinflatie (ca. 1920-1924) de gemeentebambtenaren hun salaris in gaspenningen uitbetaald. Deze waren, in tegenstelling tot de Papiermark, inflatiebestendig.

Er bestaat een anekdote over een fraudeur die muntjes van ijs gebruikte. Hij had een mal gemaakt door een gaspenning in een stuk zeep te drukken. Hij vulde de holte met water en liet dat buiten bevriezen. Koelkasten waren er nog niet, dus dit kon alleen 's winters. Na gebruik smolt en verdampte de valse munt, zodat er geen sporen in de meter achterbleven.

In de tweede wereldoorlog werden de koperen- en messing penningen gevorderd door de bezetter en werden ter vervanging zinken of aluminium gaspenningen gebruikt. Ook leidde het invorderen van alle “normale” koperen en zilveren munten en het vervangen hiervan door zinken munten van een andere afmeting tot ernstige problemen voor de gemeente waar nog normale muntmeters in gebruik waren. Op grote schaal werden bij de Rijksmunt “noodmunten” besteld ter grootte van de oude muntenreeks, voorzien van het opschrift “GAS” of “ELEKTRICITEIT”, bestemd voor de betreffend muntmeters.

Woerden (zink)

Arnhem (messing)

Hilversum (messing)

Na 1945 werden geleidelijk al in verschillende gemeenten de muntmeters afgeschaft en ging men over tot een administratieve voorschotregeling. De invoering van aardgas in het midden van de 50-er jaren leidde tot een kleine prijsverhoging vanwege het groter rendement en omdat de ombouw naar aardgas vaak per wijk plaats vond, werden er in diverse gemeenten een gedeelte van de gaspenningen voorzien van een - meestal stervormige - doorboring; deze kosten dan iets meer en moesten gebruikt worden door de reeds naar aardgas overgeschakelde gebruikers. Omdat na de omschakeling op aardgas het gebruik per huishouden enorm toenam (verwarming), werden de muntmeters afgeschaft.

Afgeschafte gaspenningen werden meestal bij de Dienst der Domeinen ingeleverd, en omgesmolten. Het kwam ook voor dat de zinken penningen op een andere manier vernietigd werden, bv door ze in een kuil met ongebluste kalk te begraven (Gorredijk, Culemborg). Bij een klein aantal gemeenten is naderhand nog een grote voorraad aangetroffen (Bedum, Enkhuizen, Harlingen, Winterswijk).

Links: kilowattuurmeter voor inworp van elektriciteitspenning
rechts: tijdsklok waarin kwartjes werden ingeworpen.

Nederlandse muntgasmeter in de jaren 50

gaspennig gemeente Laren met
geponste letter A van aardgas

Bibliografie

- Catalogus van Nederlandse Betaal- en Reclamepenningen, A.J.Kooij, 2008
- Wikipedia.org/wiki/Gaspennig
- Catawiki - electriciteitspenningen